

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده تاریخ ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران اسلامی

عنوان پایان نامه

بررسی خط‌مشی فکری و آموزشی مجله تعلیم و تربیت در دوره رضاشاه

(۱۳۰۴-۱۳۱۷)

استاد راهنما :

دکتر عبدالرحمن حسنی فر

استاد مشاور:

دکتر علیرضا ملائی توانی

پژوهشگر:

زهرا گودرزی

آبان ماه ۱۳۹۶

برگه ارزیابی پایان نامه

سپاسگزاری

شکر شایان نثار ایزد منان که توفیق را رفیق راهم ساخت تا این پایان نامه را به پایان برسانم،

از استاد راهنمای فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر عبدالرحمن حسنی فر به پاس زحمات بی شائبه شان در طی انجام تحقیق بسیار سپاسگزارم. از استاد بزرگوارم جناب آقای علیرضا ملائی توانی که مشاور این اثر را بر عهده داشتند و راهنمودهای ایشان بسیاری از مسائل و ابهامات پیش رو را برایم هموار نمود سپاس فراوان دارم. از استاد گرامی جناب آقای دکتر محمد رحیم ربانی زاده که داوری این اثر را پذیرفتند نیز سپاسگزارم.

همچنین از ریاست محترم کتابخانه پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، جناب آقای رادفر و تمامی کارکنان محترم کتابخانه به دلیل همکاری شایان توجه اشان در طول تحقیق کمال تشکر را دارم. در پایان از تمامی دوستانی که مرا در نگارش این پایان نامه یاری رسانده اند سپاسگزارم.

تقدیم

ما حصل آموخته هایم را تقدیم می کنم به آنان که مهر آسمانی شان آرام بخش آلام زمینی ام است،

به استوارترین تکیه گاهم، دستان پر مهر پدرم

به سبزترین نگاه زندگی، چشمان سبز مادرم

ره آوردی گران سنگ تر از این ارزان نداشتم تا به خاک پایتان نثار کنم، باشد که حاصل تلاشم نسیم
گونه غبار خستگیتان را بزدايد.

بوسه بر دستان پر مهرتان....

چکیده

با تشکیل حکومت رضا شاه در سال ۱۳۰۴ هجری شمسی، دوران تحول و توسعه در ایران آغاز شد. همزمان با شروع پادشاهی وی، مجله تعلیم و تربیت نیز منتشر شد. مجله مذکور از نخستین مجلاتی است که در حوزه تعلیم و تربیت با رویکردی آموزشی و تربیتی در ایران منتشر می‌شد. خط مشی فکری آن، تحت تاثیر تحولات فرهنگی و آموزشی این عصر بود. محور اساسی مقالات این مجله، موضوعات تعلیم و تربیت، پیشرفت های کشورهای غربی در این زمینه، متدهای جدید آموزشی دروس مختلف و رویدادهای معارفی کشور بود. این مجله در دو دوره بین سال های ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۶ و ۱۳۱۳ تا ۱۳۱۷ به چاپ می‌رسید. مدیر مسئول آن در دوره اول علی اصغر حکمت رئیس اداره تفتیش وزارت معارف و در دوره دوم نصرالله فلسفی بود. قابل ذکر است که این مجله در دو بخش فنی و رسمی انتشار می‌یافت، در بخش فنی، مقالات علمی و تربیتی و آموزشی درج می‌شد که حاوی اطلاعات مهمی در این فن بود، در حالی که بخش رسمی شامل احصائیه‌ها و نظامنامه‌ها و متحدالماهایی است که توسط وزارت معارف به تصویب می‌رسید و چون آگاه‌شدن آموزگاران و کارمندان وزارت معارف از این دستورالعمل‌ها لازم و ضروری به نظر می‌رسید، مجله تعلیم و تربیت این وظیفه را بر عهده گرفت تا آگاهی‌های لازم را به آنها برساند. پژوهش حاضر در صدد بررسی و تبیین مواضع اساسی و رویکرد اصلی مجله تعلیم و تربیت است و با استفاده از روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و آرشیوی و شیوه توصیفی و تحلیلی به نگارش آن پرداخته است.

واژگان کلیدی: تعلیم و تربیت، مطبوعات، مجله تعلیم و تربیت، رضا شاه

کلیات طرح پژوهش	۱
مسئله پژوهش	۴
قلمرو پژوهش	۵
اهمیت و ضرورت پژوهش	۵
اهداف پژوهش	۵
سوالات پژوهش	۵
فرضیه پژوهش	۵
مفاهیم پژوهش (تعریف مفاهیم و واژگان پژوهش)	۵
روش انجام پژوهش	۶
پیشینه پژوهش	۶
بررسی تاریخچه موضوع و سوابق پژوهشهای انجام شده محققان دیگر در خصوص موضوع	۷
ساختار پژوهش	۸
بخش اول: مجله تعلیم و تربیت در دوره اول انتشار (۱۳۰۴-۱۳۰۶)	۴
فصل اول: زمینه و زمانه انتشار مجله تعلیم و تربیت	۱۱
۱-۱. تحولات آموزشی در عصر قاجار	۱۱
۱-۲. اصلاحات و تحولات آموزشی در عصر رضا شاه (زمینه های انتشار مجله تعلیم و تربیت) ...	۱۳
۱-۳. مسئولان و متصدیان مجله تعلیم و تربیت در دوره اول	۱۶
۱-۴. ترکیب نویسندگان در دوره اول انتشار مجله	۱۷
۱-۵. مخاطبان اصلی مجله تعلیم و تربیت در دوره اول	۱۸
۱-۶. ضمیمه های دوره اول	۱۸
فصل دوم: موضوعات و رویکردهای محوری مجله تعلیم و تربیت در دوره اول	۱۹
۲-۱. مجله تعلیم و تربیت در یک نگاه	۱۹
۲-۲. مقالات مربوط به تعلیم و تربیت	۲۰
۲-۳. مقالات مربوط به امور آموزشی و تربیتی مدارس و معلمان	۲۵
۲-۴. مقالات ادبی و تاریخی و باستانی شناسی	۲۸
۲-۵. مقالاتی در باب پیشرفتهای کشورهای خارجی در حوزه تعلیم و تربیت	۳۰

۶-۲. شرح حال و آثار شاعران و نویسندگان بزرگ جهان و معرفی آثار جدید حوزه تعلیم و تربیت	۳۵
فصل سوم: اخبار مختلف منتشره در مجله تعلیم و تربیت در دوره اول	۳۹
۱-۳. اخبار مختلف دوره اول انتشار مجله تعلیم و تربیت	۳۹
۲-۳. اخبار علمی	۳۹
۳-۳. خبرهای رسمی	۴۶
۴-۳. متحدالمال ها (بخشنامه ها)	۵۳
بخش دوم: دوره دوم انتشار مجله تعلیم و تربیت	۱۱
فصل اول: بستر زمانی و تاریخی انتشار مجله تعلیم و تربیت در دوره دوم	۶۶
۱-۱. مسئولان و متصدیان مجله تعلیم و تربیت در دوره دوم	۶۷
میرزا نصرالله خان فلسفی	۶۷
۲-۱. مخاطبان اصلی مجله تعلیم و تربیت در دوره دوم	۶۸
۳-۱. ترکیب نویسندگان دوره دوم مجله تعلیم و تربیت	۶۹
۴-۱. ضمیمه های دوره دوم انتشار مجله تعلیم و تربیت	۶۹
فصل دوم: موضوعات محوری و اصلی مجله تعلیم و تربیت در دوره دوم	۷۰
۱-۲. مقالات مربوط به تعلیم و تربیت	۷۰
۲-۲. مقالات مربوط به امور آموزشی و تربیتی مدارس و معلمان	۷۸
۳-۲. مقالاتی در باب پیشرفتهای کشورهای غربی در حوزه تعلیم و تربیت	۸۸
۴-۲. مقالات ادبی، تاریخی و باستان شناسی	۹۳
۵-۲. شرح حال و آثار دانشمندان بزرگ ایران و جهان	۱۰۱
فصل سوم: اخبار مختلف منتشره در دوره دوم مجله تعلیم و تربیت	۱۰۳
۱-۳. اخبار مختلف منتشره در مجله تعلیم و تربیت در دوره دوم	۱۰۳
۲-۳. اخبار معارفی	۱۰۳
۳-۳. خبرهای رسمی	۱۲۲
۴-۳. متحدالمال ها (بخشنامه ها)	۱۳۴
۵-۳. اخبار ورزشی	۱۴۳
۶-۳. شورای عالی معارف	۱۴۵

فصل چهارم: تفاوت انتشار جلهٔ تعلیم و تربیت در دو دوره از حیث مقالات و نویسندگان.....	۱۴۷
۱-۴. تفاوت‌های مجلهٔ تعلیم و تربیت در دو دورهٔ انتشار	۱۴۸
۲-۴. تفاوت از حیث موضوع مقالات	۱۴۸
۳-۴. موضوعات مهم در دورهٔ دوم انتشار مجلهٔ تعلیم و تربیت	۱۵۰
نتیجه‌گیری	۱۵۳
ضمایم	۱۵۵
تصویر ۱: شماره اول مجله تعلیم و تربیت	۱۵۸
تصویر ۲: شمارهٔ چهارم مجلهٔ تعلیم و تربیت در فرودین ۱۳۱۳	۱۵۹
تصویر ۳: شمارهٔ اول سال ششم مجلهٔ تعلیم و تربیت ۱۳۱۵ هنگامی که نام نصرالله فلسفی به عنوان مدیر مسئول حذف شد.	۱۶۰
تصویر ۴: علی اصغر حکمت اولین مدیر مسئول مجلهٔ تعلیم و تربیت	۱۶۱
تصویر ۵: نصر الله فلسفی دومین مدیر مسئول مجله تعلیم و تربیت	۱۶۲
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۶۳

قدیمی‌ترین روزنامه‌ای که به زبان فارسی در ایران انتشار یافت، روزنامه‌ای است که توسط میرزا صالح شیرازی در سال ۱۲۵۳ ق در تهران به طبع رسید. روزنامه مذکور حاوی اخبار داخلی و خارجی بود. بدین‌سان باب نشر در ایران گشوده شد. این در حالی بود که به تدریج بر تعداد روزنامه‌ها و مجلات افزوده شد؛ اما انتشار روزنامه به‌طور منظم در ایران با انتشار روزنامه وقایع الاتفاقیه در زمان ناصرالدین‌شاه و به دستور امیرکبیر آغاز شد. اولین روزنامه یومیه در ایران روزنامه خلاصه الحوادث بود که در زمان مظفرالدین شاه منتشر می‌شد از این زمان تا عصر مشروطه روزنامه‌ها و جراید با فراز و نشیب‌های زیادی روبرو شدند. بعد از انقلاب مشروطه بازار جراید رونق بیشتری گرفت و روزنامه‌ها با مطالب مفیدتر و اندازه بزرگ‌تری منتشر شدند، بعد از آن نشریات تخصصی در حوزه‌های مختلف علوم منتشر شد از جمله درزمینه تعلیم و تربیت؛ اولین نشریه تخصصی در حوزه تعلیم و تربیت روزنامه تربیت بود که در سال (۱۲۷۵ ه ش) به مدت دو سال و نیم انتشار یافت و سپس متوقف شد. سیزده سال بعد از تعطیلی این روزنامه مجله اصول تعلیمات منتشر شد و به مدت دو سال به درازا کشید و سپس متوقف شد. در ادامه این فعالیت‌ها در عصر رضاشاه وزارت معارف تصمیم گرفت که از طریق اداره تفتیش نشریه‌ای منتشر کند که مباحث تعلیم و تربیت را به بحث بگذارد، بنابراین هنگامی که علی‌اصغر حکمت رئیس اداره تفتیش این وزارتخانه بود اقدام به انتشار مجله تعلیم و تربیت نمود. نخستین شماره این مجله که به‌صورت ماهیانه به چاپ می‌رسید در فروردین ۱۳۰۴ در ۴۸ صفحه به قطع کوچک با کاغذ مرغوب در مطبعه سربی منتشر شد. مندرجات آن در خصوص رموز تعلیم و تربیت و اشاعه آراء و عقاید فنی تعلیم و تربیت و آشنا ساختن آموزگاران و دبیران با این افکار است. مندرجات این مجله شامل دو بخش فنی و رسمی است، بخش فنی شامل یک رشته اطلاعاتی است که به قلم نویسندگان مختلف در فن تعلیم و تربیت نگاشته شده است، بخش رسمی عبارتند از بخشنامه‌ها و نظامنامه‌های اداری و احصائیه‌ها و تصمیمات وزارت معارف. مجله تعلیم و تربیت در ۲ دوره منتشر شده است: دوره اول آن از سال ۱۳۰۴ آغاز شد و تا پایان سال ۱۳۰۶ ادامه داشت این دوره به مدت ۳ سال به درازا کشید مدیر مسئول آن در این دوره علی‌اصغر حکمت شیرازی بود، دوره دوم از سال ۱۳۱۳ تا ۱۳۱۷ بود و به مدت ۴ سال منتشر شد مدیر مسئول این دوره از مجله میرزا نصرالله خان فلسفی بود. مجله تعلیم و تربیت تا سال ۱۳۱۶ هر سال در ۱۲ شماره منتشر می‌شد در حالی که در سال ۱۳۱۷ فقط تا شماره ۴ با این نام منتشر شد و از شماره ۵ سال ۱۳۱۷ با نام جدید آموزش و پرورش انتشار یافت، از شماره ۶ سال پنجم یعنی شهریور ۱۳۱۴ نام نصرالله فلسفی به عنوان مدیر مسئول حذف شد و تنها جمله از "انتشارات اداره کل انطباعات" نوشته شد. یکی از مهمترین اجزاء مجله تعلیم و تربیت بخش فنی است که دربردارنده مقالاتی درباره تعلیم و تربیت، چگونگی تدریس دروس مختلف است. اهمیت این بخش در این است که درج این مقالات باعث آگاه شدن و آشنایی معلمان با اصول تعلیم و تربیت نوین و روش‌های جدید تدریس می‌شد، از اجزاء مهم دیگر این مجله بخش رسمی است که شامل احصائیه‌ها و دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های وزارت معارف است که مورد استفاده معلمان و کارمندان وزارت معارف قرار می‌گرفت، بخش مهم دیگر مجله ((معارف دیگران)) نام داشت که به بررسی اوضاع معارفی و آموزشی کشورهای پیشرفته می‌پرداخت و موجب آشنا شدن با پیشرفتهای علمی و معارفی آنها می‌شد.

این پژوهش با بررسی نسخه موجود از این مجله و بازخوانی مقالات منتشر شده در آن خط و مشی فکری و آموزشی و رویکرد اصلی مجله تعلیم و تربیت که در عصر رضا شاه انتشار می‌یافت را مورد بررسی و بازبینی قرار داده است. دست‌یابی به این امر مستلزم بررسی زوایای مختلف مجله مذکور است. فضایی که این مجله در آن منتشر می‌شد مصادف با اصلاحات رضا شاه در بعد فرهنگی و آموزشی بود و انجام این اصلاحات زمینه ساز انتشار مجله تعلیم و تربیت شد، از جمله این اصلاحات تاسیس مدارس جدید، افزایش معلمان و در نتیجه لزوم نشر اطلاعات مفید و توجه به مسائل فنی در حوزه تعلیم و تربیت است. این پژوهش به طور کلی در دو بخش طراحی و تدوین شده است. در ابتدا کلیات تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است، در بخش اول که خود شامل سه فصل می‌باشد دوره اول انتشار مجله تعلیم و تربیت بررسی و تبیین شده است، در فصل اول زمینه و زمانه انتشار مجله در دوره اول بررسی شده این فصل خود شامل اصلاحات و تحولات آموزشی عصر قاجار، تحولات فرهنگی دوره رضا شاه و زمینه‌های انتشار مجله، مسئولان، مخاطبان و ترکیب نویسندگان این دوره می‌باشد. در فصل دوم از بخش اول موضوعات محوری و اصلی مجله بررسی شده است که مقالات مختلف با موضوعات متفاوت بررسی و تبیین شده، فصل سوم به اخبار گوناگون مندرج در مجله اختصاص دارد که شامل اخبار رسمی، علمی و متحدالماه‌هاست. در بخش دوم این پژوهش زوایای مختلف دوره دوم انتشار مجله تعلیم و تربیت بررسی شده و همانند بخش اول این بخش نیز شامل سه فصل است، در فصل اول بستر تاریخی مجله بررسی شده است، فصل دوم هم به موضوعات محوری مجله اختصاص دارد در فصل سوم اخبار مختلف درج شده در مجله آمده است. در فصل چهارم نیز به نتیجه‌گیری از پژوهش پرداخته شده است.

در پایان لازم می‌دانم از دو استاد بزرگوار جناب آقای دکتر حسنی فر استاد راهنما و جناب آقای دکتر علیرضا مولائی تواتی استاد مشاورم به دلیل راهنمایی‌های عالمانه‌اشان تقدیر و تشکر نمایم.

کلیات طرح پژوهش

یکی از دوره های مهم تاریخ معاصر ایران عصر رضا شاه (پهلوی اول) است، از چالشهای مهم این عصر اقدامات و اصلاحات فرهنگی و آموزشی و تربیتی بود. با دگرگون شدن نظام فرهنگی و همچنین فراگیر شدن تحولات و اصلاحات آموزشی و تربیتی وضعیت نوینی در کشور به وجود آمد. ورود اندیشه ها و ایده های جدید به کشور، لزوم آشنایی معلمان و آموزگاران با این ایده ها، کشف آثار باستانی و آگاه شدن معلمان و دانش آموزان با آثار ملی کشور، افزایش تعداد مدارس جدید و در نتیجه افزایش تعداد محصلین و معلمان ضرورت انتشار مجلات تربیتی در کشور را افزایش داد. روند انتشار این مجلات با شکل گیری حکومت پهلوی در سال ۱۳۰۴ گسترش بیشتری یافت. در این راستا چاپ و انتشار مجله تعلیم و تربیت توسط وزارت معارف حاکی از توجه به این موضوع بود، در واقع انتشار این مجله پاسخی به نیازهای آموزشی و تعلیمی معلمان و آموزگاران بوده است. تلاش های صورت گرفته در این زمینه در طی حکومت رضا شاه و تدوین و درج مقالات تربیتی که توسط استادان و معلمان نگاشته شده است نشان دهنده گسترش توجه به موضوعات تعلیم و تربیتی است.

هنگامی که علی اصغر حکمت رئیس اداره تفتیش وزارت معارف بود اقدام به انتشار مجله تعلیم و تربیت نمود. این مجله به صورت ماهیانه در تهران منتشر می شد. نخستین شماره آن در فروردین ۱۳۰۴ انتشار یافت مندرجات این مجله شامل دو قسمت فنی و رسمی است. مجله تعلیم و تربیت در ۲ دوره به چاپ رسید، در دوره اول آن از سال ۱۳۰۴ آغاز شد و تا پایان سال ۱۳۰۶ ادامه داشت. مقالات این دوره در باب موضوعات تعلیم و تربیت و تازه های این فن است که توسط استادان و نویسندگان خارجی و ایرانی نگاشته شده است. مدیر مسئول مجله در دوره اول علی اصغر حکمت بود. دوره دوم آن از سال ۱۳۱۳ تا ۱۳۱۷ به درازا کشید این مجله در دوره دوم با همان اسلوب و روش دوره اول به چاپ رسید البته با مزایای بیشتری هم از حیث چاپ و هم از حیث تنوع در مطالب، مدیر مسئول مجله تعلیم و تربیت در این دوره نصرالله فلسفی بود. مجله تعلیم و تربیت تا تیر ماه ۱۳۱۷ با این نام به چاپ رسید ولی از شماره ۵ سال هشتم با نام جدید آموزش و پرورش انتشار یافت. از شماره ۴ سال پنجم (تیر ۱۳۱۴) به عللی نام نصرالله فلسفی به عنوان مدیر مسئول از مجله حذف گردید و تنها جمله "از انتشارات اداره کل انطباعات" نوشته شد. نکته قابل توجه دیگر درباره مجله این است که در سال هفتم از انتشار مجله یعنی سال ۱۳۱۶ شماره های ۴، ۵، ۶، ۷ به صورت یکجا تحت عنوان شماره مخصوص امتحانات در ۲۷ صفحه به چاپ رسید که در واقع گزارش تفصیلی از امتحانات خرداد سال ۱۳۱۶ همراه با ذکر اسامی و تصاویر شاگردان اول هر حوزه امتحانی بود. با توجه به اینکه تا کنون پژوهش جامعی در این زمینه صورت نگرفته است و ابعاد مختلف این مجله مورد بررسی قرار نگرفته است پژوهش حاضر به بررسی مواضع و مبانی فکری و معرفتی مجله تعلیم و تربیت می پردازد و با توجه به جنبه های کاربردی آن در نظام آموزش و پرورش کشور به محققان امکان استفاده از مقالات این مجله داده می شود.

قلمرو پژوهش

موضوع مذکور از نظر قلمرو مکانی سرزمین ایران و شهر تهران و قلمرو زمانی دوره پهلوی اول (۱۳۱۷-۱۳۰۴ شمسی) و قلمرو موضوعی آن تاریخ مطبوعات است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت این پژوهش به دلیل خلاء وجود پژوهش علمی درباره موضوع مورد بررسی می باشد و اینکه تا به حال کسی آن را مورد بررسی قرار نداده است. هر چند در کتب مربوط به تاریخ مطبوعات ایران و در برخی کتب تاریخی عصر رضا شاه اشاراتی به انتشار این مجله شده است ولی به صورت مستقل مورد بررسی قرار نگرفته ضرورت این پژوهش هم در این است که با بررسی ابعاد مختلف این مجله با مبانی فکری و آموزشی و نظام آموزش و پرورش آن دوره تاریخی آشنا می شویم و می توان از آن در موارد لزوم استفاده نمود.

اهداف پژوهش

هدف این پژوهش در درجه اول پاسخ به سوال اصلی پژوهش است به این صورت که می خواهد به شناسایی موضوعات و رویکردهای اصلی مجله تعلیم و تربیت و شناخت مبانی فکری و معرفتی آن و بررسی آموزه های اصلی نظام تعلیم و تربیت عصر پهلوی اول و بازخوانی و بررسی مجله تعلیم و تربیت بپردازد و زوایای ناگفته آن را بازگو کند.

سوالات پژوهش

۱- موضوعات و رویکردهای محوری مجله تعلیم و تربیت و مبانی فکری و معرفتی آن کدامند؟

۲- مجله تعلیم و تربیت در چه بستر زمانی و تاریخی انتشار یافت؟

۳- مسئولان و متصدیان و مخاطبان اصلی مجله تعلیم و تربیت چه کسانی بودند؟

فرضیه پژوهش

رویکرد اصلی این مجله، ترویج و تعلیم شیوه های جدید تعلیم و تربیت و آشنا نمودن معلمان با این متدهای جدید آموزشی و تربیتی می باشد و مبانی فکری و معرفتی آن نیز نقد روش های مکتب خانه- ای و استفاده از استانداردهای جدید آموزشی در کشورهای پیشرفته و کاربرد آنها در مدارس کشور است.

مفاهیم پژوهش (تعریف مفاهیم و واژگان پژوهش)

تعلیم و تربیت: آموزش و پرورش فنی که آموزانیدن صحیح و متکی به اسلوب های علمی و معرفه النفس بر آن استوار است و هر معلمی برای احراز حرفه خود به فرا گرفتن آن نیازمند است و به همین دلیل یکی از رشته های تحصیلی بزرگ دانشگاه های جهان را تشکیل می دهد. (دهخدا، ۱۳، چ ۱۳۷۷، ص ۵۹۷۲).

مجله: مجموعه‌ای از مقالات گوناگون که هر هفته یا هر ماه چاپ و منتشر می‌شود. (امید، حسن، ج ۳، ۱۳۶۳، ص ۲۱۸۴)

مطبوعات: نوشتجات چاپی، جمع مطبوع به معنی طبع شده، چاپ شده، مجله‌ها و کتابها و روزنامه‌های چاپ شده. (دهخدا، ج ۳۷، ۱۳۷۷، ص ۶۲۱).

مجله تعلیم و تربیت: مجله آموزش و پرورش که مدتی به نام تعلیم و تربیت انتشار می‌یافت. این مجله در زمان رضا شاه از سال ۱۳۰۴ تا ۱۳۱۷ با این نام منتشر شد. اولین شماره آن در فروردین ۱۳۰۴ با مدیر مسئولی علی اصغر حکمت به صورت ماهیانه منتشر می‌شد. از اهداف مهم انتشار این مجله، نشر افکار سودمند که بتواند راهنمای آموزگاران در فن تعلیم و تربیت باشد و همچنین آشنایی آموزگاران و به دنبال آن شاگردان با تاریخ ایران بوده است. (صدر هاشمی، ج سوم، ۱۳۳۱، ص ۱۲۸).

رضا شاه: (پهلوی اول)، سر سلسله دودمان پهلوی، فرزند عباسقلی خان سرهنگ فوج سوادکوه و نواده مراد علی خان سردار بزرگ تاریخ ایران که در تاریخ ۲۴ اسفند ۱۲۵۵ در قریه آلاشت سواد کوه مازندران به دنیا آمد. به سبب علاقه زیادی که به نظام داشت وارد فوج سواد کوه شد و به خدمت بریگارد قزاق درآمد و بر اثر ابراز لیاقت به درجات عالی رسید در سال ۱۳۰۰ با حفظ سمت فرماندهی کل قوا به وزارت جنگ و در سال ۱۳۰۲ به نخست وزیری رسید. در نهایت در ۲۵ شهریور ۱۳۲۰ از سلطنت کناره گیری کرد و زمامداری را به فرزند ارشد و ولیعهد خود محمد رضا سپرد و از کشور خارج شد. رضا شاه در چهارشنبه چهارم مرداد ۱۳۲۳ در ژوهانسبورگ بر اثر سکت قلبی درگذشت. (دهخدا، ج ۳۱، ص ۴۹۱، ۴۹۰، ۴۸۹).

روش انجام پژوهش

روش گردآوری اطلاعات این پژوهش اسنادی و کتابخانه ای و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به شیوه توصیفی-تحلیلی است و مبتنی بر روش بررسی مطبوعات است. بدین ترتیب بعد از بررسی‌های مقدماتی اطلاعات کامل شده و پرسش‌ها و فرضیه‌های مرتبط مطرح می‌شود و با تکمیل شدن اطاعات و مراحل پژوهش درستی یا عدم درستی فرضیه مورد نظر بررسی می‌شود. در بررسی مجله تعلیم و تربیت مباحثی چون، مشخصات آن، مهمترین موضوعات مطرح شده در مجله، انواع اخبار منتشر شده در آن مانند، اخبار فنی، اخبار رسمی، و...، مدیران مسئول مجله و نیز کسانی که در نگارش مقالات این مجله قلم فرسایی کرده‌اند بررسی و معرفی می‌شوند.

پیشینه پژوهش

اگر چه تا کنون پژوهش مستقلی ذیل عنوان مجله تعلیم و تربیت صورت نگرفته است اما پژوهشها و مقالات مختلفی ذیل عنوان تاریخ مطبوعات وجود دارد که به صورت مختصر و گذرا به این مجله اشاره می‌کنند که حائز اهمیت است و می‌توان در این پژوهش مورد استفاده قرار گیرند، پژوهشهای صورت

گرفته‌ای که در اینجا استفاده شده است به طور کلی تاریخ مطبوعات ایران را بررسی نموده و هیچ کدام به طور اختصاصی مجله تعلیم و تربیت را مورد مطالعه قرار نداده‌اند.

بررسی تاریخچه موضوع و سوابق پژوهشهای انجام شده محققان دیگر در خصوص موضوع مورد نظر کتابها

۱. تاریخ جراید و مجلات ایران ج دوم، نوشته محمد صدر هاشمی؛ این مجموعه چند جلدی نتیجه سالها تحقیق و مطالعه نویسنده بر روی مجلات و روزنامه‌هاست که در ۱۲۲۲ صفحه و در ۴ مجلد به قطع وزیری در شهر اصفهان به چاپ رسیده. این کتاب تفضیلی از ۱۱۸۶ روزنامه و مجله است، نویسنده در جلد اول پس از بیان مقدمه به ذکر شمه‌ای از تاریخ مطبوعات و تحولاتی که از آغاز پیدایش روزنامه نگاری تا کنون در ایران به وجود آمده پرداخته است و سپس وارد اصل کتاب که معرفی مجلات گوناگون به همراه شرح حال مختصری از مدیر مسئول آن است می شود، در این کتاب مجلات بر اساس حروف الفباء از ۱ تا جلد ۴ درج شده است در جلد دوم این کتاب که ۳۳۹ صفحه است و در دیماه ۱۳۲۸ نگاشته شده نویسنده، به اختصار و به عنوان بخشی مرتبط با تاریخچه روزنامه نگاری در ایران از مجله تعلیم و تربیت نام برده است در ضمن شرح حال مختصری از مدیر مسئول مجله نیز آمده است. پژوهش حاضر مجله تعلیم و تربیت را به صورت گسترده و مفصل مورد مطالعه و تبیین قرار می دهد و مبانی فکری و معرفتی آن را بررسی می کند.

۲. تاریخ مطبوعات (در ایران و جهان)، نوشته جهانگیر صلح جو؛ این کتاب به بررسی تاریخ مطبوعات ایران و جهان از عهد باستان تا کنون می پردازد، کتاب مذکور در چهار بخش نگاشته شده، در بخش اول به تاریخ خط در جهان و ایران و پیدایش روزنامه نگاری در جهان می پردازد، سپس روزنامه نگاری در ایران از ابتدا تا انقلاب مشروطیت بررسی می شود، بخش سوم هم به روزنامه‌های مهم ایران تا انقلاب مشروطه بررسی می کند در آخر هم روزنامه نگاری در جهان ذکر شده است. آنچه در این کتاب مورد توجه قرار گرفت بخش دوم این کتاب است که روزنامه نگاری در ایران را مورد بررسی قرار داده است. تمرکز اصلی پژوهش مورد نظر بر مجله تعلیم و تربیت و بررسی ابعاد مختلف و مبانی فکری و معرفتی آن است.

۳. ویژگی ایرانی مطبوعات، نوشته غلامحسین صالحیار؛ این کتاب به بررسی ویژگی‌های ایرانی مطبوعات که مختص مطبوعات ایران است می پردازد این کتاب در دو بخش نوشته شده است که در بخش دوم ویژگی‌های ایرانی مطبوعات مورد بررسی قرار گرفته است، پژوهش مورد نظر رویکردها و مبانی معرفتی مجله تعلیم و تربیت را بررسی می نماید.

۴. تاریخ روزنامه نگاری در ایران، نوشته اسماعیل جسیم؛ این کتاب تاریخ روزنامه نگاری را از ابتدای تاسیس روزنامه در ایران تا کنون را مورد بررسی قرار می‌دهد در بخشی از این کتاب به اختصار از مجله تعلیم و تربیت نام برده شده است.

مقالات

۱. فهرست مندرجات سال اول مجله تعلیم و تربیت؛ این مقاله کوتاه فقط فهرستی از مندرجاتی که در سال اول در مجله تعلیم و تربیت آمده است را بیان کرده است در حالی که پژوهش حاضر به بررسی دقیق خط و مشی فکری و آموزشی این مجله می‌پردازد و جایگاه آن را در تعلیم و تربیت ایران روشن می‌نماید.

۲. تحلیل روند تحول فصلنامه تعلیم و تربیت؛ که توسط محسن بهرام پور نگاشته شده در این مقاله ایشان به بررسی مجلات تخصصی در حوزه تعلیم و تربیت از ابتدا تا کنون پرداخته است و از مجله تعلیم و تربیت هم به عنوان یکی از مجلات تخصصی در حوزه تعلیم و تربیت نام برده و به طور مختصر این مجله را مورد بررسی قرار داده است در حالی که پژوهش مورد نظر به بررسی دقیق رویکردها و مواضع و خط مشی فکری و آموزشی مجله تعلیم و تربیت می‌پردازد و آن را به صورت همه جانبه بررسی می‌کند.

۳. مجله تعلیم و تربیت در خارج از ایران که توسط هانری ماسه فرانسوی معرفی شده است و تنها به معرفی مختصری از مجله تعلیم و تربیت می‌پردازد در حالی که پژوهش حاضر به بررسی دقیق خط و مشی فکری و آموزشی مجله تعلیم و تربیت می‌پردازد.

۴. یادداشتهای تاریخی درباره تربیت در ایران (معرفی مجله تعلیم و تربیت)، نوشته سعیده ایمانی، در مقاله مذکور نویسنده ابتدا به معرفی علی اصغر حکمت اولین مدیر مسئول مجله پرداخته است سپس از تاسیس مجله تعلیم و تربیت که از اقدامات اوست ستایش به عمل آورده در ادامه در باب مقالاتی که در این مجله درج شده توضیحات اندکی آورده شده، پژوهش پیش رو مجله تعلیم و تربیت را به طور کامل و به صورت مبسوط بررسی نموده که این کار تا کنون به این گونه صورت نگرفته است.

ساختار پژوهش

این پژوهش به طور کلی در دو بخش طراحی و تدوین شده است. در ابتدا طرح تفصیلی تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است، سپس در بخش اول که خود شامل سه فصل می‌باشد دوره اول انتشار مجله تعلیم و تربیت بررسی و تبیین شده است، در فصل اول زمینه و زمانه انتشار مجله در دوره اول بررسی شده این فصل خود شامل اصلاحات و تحولات آموزشی عصر قاجار، تحولات فرهنگی دوره رضا شاه و زمینه های انتشار مجله، مسئولان، مخاطبان و ترکیب نویسندگان این دوره می باشد. در فصل دوم از بخش اول موضوعات محوری و اصلی مجله بررسی شده است که مقالات مختلف با موضوعات متفاوت بررسی و تبیین شده، فصل سوم به

اخبار گوناگون مندرج در مجله اختصاص دارد که شامل اخبار رسمی، علمی و متحدالماله‌است. در بخش دوم این پژوهش زوایای مختلف دوره دوم انتشار مجله تعلیم و تربیت بررسی شده و همانند بخش اول این بخش نیز شامل سه فصل است، در فصل اول بستر تاریخی مجله بررسی شده است، فصل دوم هم به موضوعات محوری مجله اختصاص دارد در فصل سوم اخبار مختلف درج شده در مجله آمده است. در فصل چهارم نیز به نتیجه گیری از پژوهش پرداخته شده است.

بخش اول: مجلهٔ تعلیم و تربیت در دورهٔ اول انتشار (۱۳۰۴-۱۳۱۳)

فصل اول: زمینه و زمانه انتشار مجله تعلیم و تربیت

مجله تعلیم و تربیت از جمله مجلاتی است که در عصر رضا شاه با رویکردی تربیتی و آموزشی در ایران منتشر می شد. در این زمان کشور ایران شاهد تحولات و اصلاحات بنیادینی در عرصه فرهنگی و آموزشی بود. از جمله این اصلاحات ایجاد مدارس جدید، افزایش مدارس ابتدایی و در نتیجه افزایش تعداد محصلین و آموزگاران در کشور بود، اعزام دانشجویان به خارج از کشور برای کسب دانش جدید و رفت و آمد خارجیان به ایران که از دوره های قبل آغاز شده بود در این عصر بیشتر شد و در نتیجه آشنا شدن با نظام تعلیم و تربیتی آن کشورها در ایران نیز تحولات عمیقی صورت گرفت. البته خود شاه هم به این تحولات علاقمند بود به خصوص بعد از سفر شاه به ترکیه و بازدید از موسسات آموزشی و تربیتی آن کشور شاه در انجام این تحولات مصمم تر شد. در واقع این تحولات و اصلاحات ذکر شده زمینه ساز انتشار مجله تعلیم و تربیت شد بنابراین وزارت معارف تصمیم گرفت برای هماهنگ کردن اطلاعات معلمان و آگاه نمودن آنان با نکته های تازه آموزشی و معارفی و آشنا شدن معلمان با تجربیات و معلومات سایر آموزگاران مجله تعلیم و تربیت را منتشر نماید که تمامی تحولات و اصلاحات تربیتی و آموزشی کشور در آن درج می شد. این گونه مجلات در کشورهای اروپایی پیشتر به چاپ می رسید و خلاء آن در ایران احساس می شد به خصوص با تحولاتی که در زمینه تعلیم و تربیت در کشور ایجاد شده بود. در این فصل ابتدا اندکی از اصلاحات عصر قاجار به عنوان پیشینه اصلاحات عصر رضا شاه که زمینه ساز انتشار مجله تعلیم و تربیت بوده است سخن گفته می شود سپس به بستر تاریخی انتشار مجله تعلیم و تربیت در دوره اول پرداخته شده است در پایان هم مسئولان و نویسندگان و مخاطبان این مجله در دوره اول معرفی می شود.

۱-۱. تحولات آموزشی در عصر قاجار

اصلاحات آموزشی در عصر قاجار با عباس میرزا آغاز شد، وی با همراهی دو وزیرش میرزا عیسی و میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی توانست دست به اصلاحاتی زند در این دوره بیشتر اصلاحات انجام شده در بعد نظامی صورت پذیرفت، ادامه این اصلاحات به عصر ناصرالدین شاه رسید تحولات آموزشی این دوره به دست امیر کبیر صورت گرفت.

از مهمترین این اصلاحات انتشار روزنامه بود که از عصر قاجار آغاز شده بود، روزنامه برای اولین بار توسط میرزا صالح شیرازی تاسیس شد، این روزنامه اوضاع و وقایع دارالخلافه را بیان می نمود و به کاغذ اخبار مشهور بود، اما بعد از گذشت چند سال متوقف شد، در عصر امیر کبیر در سال ۱۲۶۷ روزنامه دیگری به نام وقایع التفافیه به همت وی در تهران منتشر شد و تا ۱۰ سال به همین نام بود مدیرش میرزا جبار ناظم المهام بود و با همکاری برجیس انگلسی این روزنامه چاپ می شد بعد از گذشت ۱۰ سال روزنامه مذکور با نام جدید دولتی و بعدها دولت علیه ایران و روزنامه ایران منتشر شد از این زمان به بعد تعداد روزنامه ها رو به افزایش گذاشت و در دوره های بعد نیز این روند ادامه یافت. (همان: ۱۰۱ تا ۱۰۳).

از دیگر اقدامات عصر قاجار در راه پیشرفت علم و دانش اعزام دانشجو به خارج از کشور بود، این کار از زمان عباس میرزا آغاز شد در مواجهه با قدرتهای اروپایی در طی جنگهای ایران و روس عباس میرزا ولیعهد ایران به ضعف و عقب ماندگی ایران پی برد و در صدد کسب علوم و فنون جدید نظامی از کشورهای غربی برآمد تا آنان را در سپاه ایران به کار برد، در این زمان اولین دسته از محصلین ایرانی به فرمان عباس میرزا برای کسب علوم و فنون جدید راهی انگلستان شدند این روند در عصر امیر کبیر ادامه یافت، وی گروهی را برای یادگیری صنعت به کشور روسیه فرستاد تا در بازگشت به کشور در موسسات صنعتی جدید به کار گمارده شوند. (سجادی، ۱۳۹۱: ۹۴ تا ۹۹).

از اقدامات دیگری که در زمینه فرهنگی در عصر قاجار صورت گرفت، ورود دستگاه چاپ به ایران بود این کار برای اولین بار در زمان عباس میرزا توسط شخصی به نام زین العابدین تبریزی تحت حمایت ولیعهد انجام شد، بعدها میرزا صالح شیرازی هنگام بازگشت به ایران همراه خود یک دستگاه چاپ از انگلستان به تبریز آورد که بعد به تهران آورده شد در این زمان اشخاص دیگری نیز دستگاههای چاپ دیگری به ایران آوردند و به این نحو کار چاپ و نشر در کشور رونق گرفت. (همان: ۹۹، ۱۰۰)

از جمله اقدامات مهم اروپاییان در این عصر ایجاد مدارس جدید به شیوه اروپایی در ایران بود که از عصر محمد شاه آغاز شد این مدارس بیشتر توسط کشیشان مسیحی که هدفشان تبلیغات مذهبی بود انجام می گرفت، از جمله مدارس آمریکاییها در ارومیه که به عنوان نخستین مدرسه رسمی آمریکاییها شناخته می شد که توسط پرکینز تاسیس شد سپس در سایر شهرها نیز مدارس ایجاد شد، بعدها فرانسویان نیز دست به اقدامات مشابهی در این زمینه زدند اولین فرانسوی که مدرسه ای به سبک جدید در ایران احداث کرد اوژن بوره بود که در عصر محمد شاه مدرسه ای جدید در تبریز احداث نمود، این مدارس جدید باعث شد تا راه یابی معارف جدید به کشور آسانتر شود و موجب آشنایی فرزندان ایران با علوم و فنون جدید شوند. (دهقانی، ۱۳۹۰: ۱۵۸، ۱۵۹).

یکی از مهمترین اقدامات تربیتی و آموزشی کشور در سال ۱۲۶۶ تاسیس مدرسه دارالفنون به همت امیر کبیر بود، هدف وی از ساخت مدرسه دارالفنون در درجه اول کسب دانش و فنون جدید نظامی بود و همچنین امیر می خواست تا فرزندان ایران در کشور خود به کسب علوم و فنون جدید بپردازند. نقشه دارالفنون توسط میرزا رضای مهندس از شاگردانی که در عصر عباس میرزا برای تحصیل به انگلستان رفته بود کشیده شد و ساخت آن در سال ۱۲۶۹ پایان یافت. اما مدرسه دارالفنون زمانی گشایش یافت که امیر کبیر بر اثر دسیسه های دشمنانش معزول شده بود و نتوانست در جشن گشایش مدرسه ای که خود بانی آن بود شرکت کند و برنامه های دیگر خود را عملی سازد. معلمانی که در این مدرسه به کار گمارده شدند از کشور اتریش و فرانسه بود که در نشر و ترجمه کتب خارجی برای ایرانیان کمک شایان توجهی انجام دادند. اولین رئیس این مدرسه میرزا محمد علی خان بود که یک ماه بعد از افتتاح مدرسه درگذشت (همان: ۶۴، ۶۵، ۱۵۷).

از دیگر اقدامات مهم عصر قاجار در حوزه فرهنگی ایجاد انجمن معارف در سال ۱۲۷۶ توسط تعدادی از نخبگان سیاسی و دانشمندان ایرانی بود، در واقع این امر نخستین اقدام خصوصی برای گسترش تعلیم و تربیت جدید در کشور بود که به حمایت از تعلیم و تربیت جدید و مدرسه سازی می‌انديشید، مدارس بسیاری توسط اعضای این انجمن ابتدا در تبریز و سپس در تهران و در نهایت در سایر شهرها تاسیس شد از جمله مدرسه رشديه، شرف، افتتاحیه و ... که به گسترش علوم و فنون جدید در کشور کمک شایانی نمود از اعضای این انجمن میرزا حسن رشديه بود که نخستین مدرسه به سبک جدید را تاسیس کرد از دیگر اعضای آن یحیی دولت آبادی، جعفر قلی خان نیرالملک بودند. این انجمن سر و سامان دادن به وضع مدارس جدید و ترویج علوم و فنون جدید را سر لوحه کار خود قرار داده بود ولی به دلیل اختلافات شخصی بین اعضای انجمن راه به جایی نبرد به زودی به تعطیلی کشانده شد. (علم الهدی، ۱۳۸۴: ۳۷، ۳۸).

بیشترین کسانی که نقش مؤثری در انقلاب مشروطه داشتند شاگردان و استادانی بودند که در مدارس جدید حضور داشتند، به عقیده واپسگرایان سنت طلب این مدارس مأمّن اصلی مبارزه با آنان بود بنابراین مورد هجوم این سنتگرایان قرار می‌گرفت زیرا این گونه مدارس بود که موجب روشن شدن افکار مردم و آشنا نمودن آنان با حقوق خود می شد، شاگردان مدارس جدید از همان ابتدا به سایر مشروطه خواهان پیوستند و به آنان یاری رساندند بعد از انقلاب هم تعدادی از همان شاگردان به مجلس شورای ملی راه یافتند از جمله شاگردان مدارس رشديه و قدس. جنبش ایجاد و تقویت مدارس جدید بعد از مشروطه رشد و پیشرفت نسبی داشت چون گاهی قدرت در دست مشروطه خواهان بود و گاه در دست مستبدین، هر گاه قدرت در دست مشروطه خواهان بود این مسئله بیشتر مورد توجه قرار می‌گرفت و هنگامی که قدرت در دست مستبدین بود مورد غفلت واقع می‌شد. (سجادی، ۱۳۹۱: ۱۴۱ تا ۱۴۵).

۱-۲. اصلاحات و تحولات آموزشی در عصر رضا شاه (زمینه‌های انتشار مجله تعلیم و تربیت)
در دوره قاجار به دلیل ضعف حکومت مرکزی و نبود امنیت کافی در کشور تعلیم و تربیت چندان مورد توجه نبود. مدارس اندکی در کشور وجود داشت آن هم در شهرهای بزرگ که به صورت مکتب خانه‌ای برپا می‌شد. هدف از تعلیم و تربیت سواد خواندن و نوشتن در سطح ابتدائی به خصوص خواندن قرآن بود و فقط در اواخر عصر قاجار بود که به دلیل رفت و آمد غربیها به کشور تحولات اندکی در این زمینه صورت پذیرفت که آن هم با مخالفت مردم عامی و روحانیون مواجه می شد. اگر چه اصلاحات و نوسازی در آموزش و پرورش در ایران از دوره قاجار و توسط عباس میرزا آغاز شد و سپس در عصر ناصرالدین شاه با اقدامات اصلاح گرایانه امیر کبیر و تاسیس دارالفنون ادامه یافت اما اوج اصلاحات و نوسازی در این زمینه به عصر رضا شاه باز می‌گردد، هر چند بعد از امیر کبیر اشخاص دیگری در این زمینه تلاشهایی انجام دادند ولی در نهایت موفقیت آمیز نبود بعد از انقلاب مشروطه و ایجاد مجلس شورای ملی نظارت دولت بر نظام آموزش و پرورش کشور آغاز شد و قوانین جدیدی در